

ANTISEMITISME

**BELEefd
BESPROKEN
BESTREDEN**

sJEH Harderwijk

Antisemitisme

beleefd - besproken - bestreden

Aanvraag voor het realiseren van een bezoekerscentrum over antisemitisme bestaande uit de volgende onderdelen:

1. Experience
2. Ontmoeten, discussie, workshops en lezingen
3. Expositie
4. Studie en informatiecentrum

Stichting Joods Erfgoed Harderwijk.
januari 2024

1. Introductie

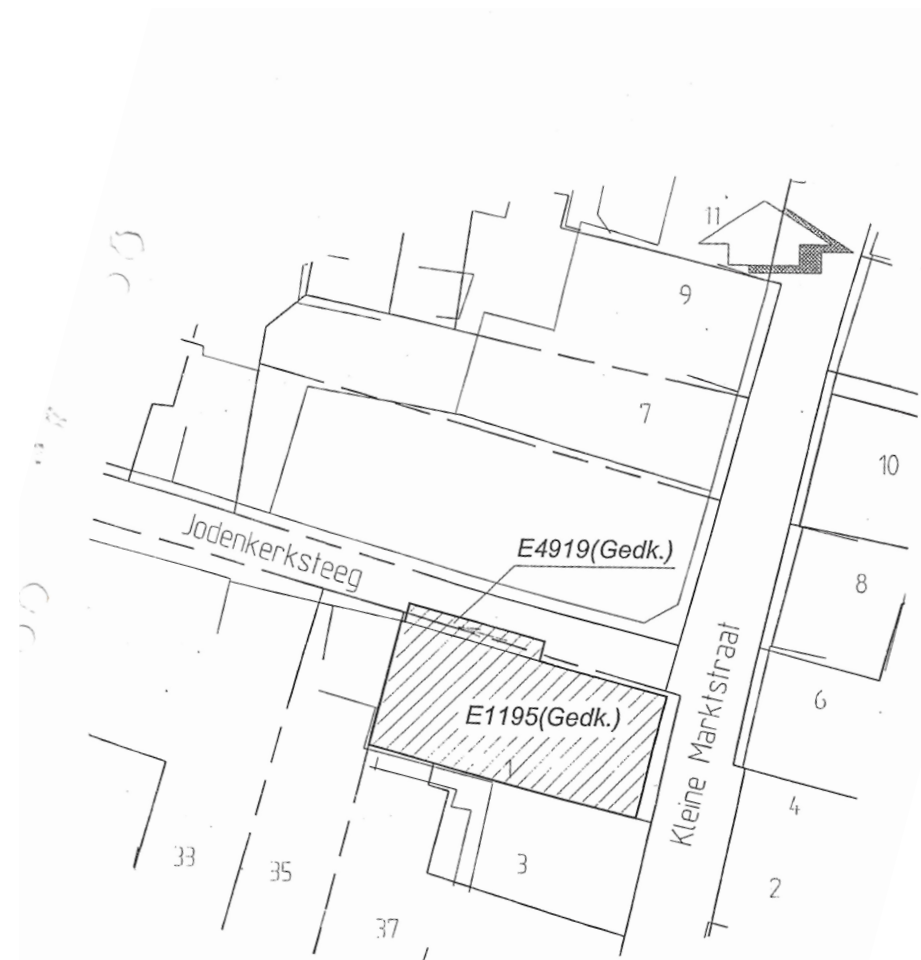

Monument aan de gevel van de Synagoge met de namen van de Joodse Harderwijkse slachtoffers

Midden in de oude binnenstad van Harderwijk staat een synagoge in de Jodenkerksteeg. Deze synagoge is een van de weinige fysieke plekken in Harderwijk die nog zichtbaar herinnert aan de aanwezigheid van de voormalige joodse inwoners. Aan de muur van het monument is een herdenkingsplaquette bevestigd. Daarop staan eenentwintig namen: van David Braunberger tot en met Aaltje Wilhelmina Zwart. Het grootste deel van de Joodse gemeenschap is in 1942/1943 afgevoerd en vermoord. Zowel hun bezittingen als het oorspronkelijke interieur van de synagoge zijn vernietigd.

Stichting Joods Erfgoed Harderwijk, een van de gebruikers van de synagoge, heeft meer dan een jaar geleden het plan opgevat het toenemend antisemitisme in de Nederlandse samenleving aan de kaak te stellen. Gebruikmakend van het boek 'Joodse Harderwijkers' van Anton Daniëls, waarin in tekst en beeld de geschiedenis van Harderwijkse joden wordt verteld, wordt een experience ontwikkeld die de consequentie van antisemitisme invoelbaar maakt. Om ervoor te zorgen dat ook jongeren worden bereikt, is met ondersteuning van Gemeente en Provincie onderzoek gedaan onder deze doelgroep. De vraagstelling hierbij was op welke wijze en met welke middelen deze groep het beste bereikt kan worden, Het onderzoek is afgerond op 7 oktober 2023, Inmiddels een beladen datum vanwege de terreuraanslagen van Hamas.

Deze gebeurtenissen en hun nasleep hebben ons gesterkt in onze overtuiging dat het project om antisemitisme in Nederland zowel te tonen als tegen te gaan van het hoogste belang is. Ook voelen we de noodzaak om dit zo snel mogelijk te realiseren. Dit document laat zien hoe het concept en de invulling van de synagoge gestalte krijgen op basis van voornoemd onderzoek en welke middelen daarvoor nodig zijn.

Locatie De Oude Synagoge in Harderwijk

Inhoudsopgave

1.	Introductie	3
2.	Aanleiding	6
3.	Ambitie	7
4.	Locatie	8
5.	Regionale context	9
6.	Aanpak	10
7.	Onderzoek en conclusie	11
8.	Het gebouw	16
9.	Indeling	18
10.	Verhalen	19
11.	De context	20
12.	De beleving	22
13.	Nagesprek	26
14.	Stakeholders	29
15.	Planning	30
16.	Samenvatting	31
	Colofon	31

2. Aanleiding

Nooit meer! Dit is de overheersende emotie die door verhalen over de jodenvervolging in de Tweede Wereldoorlog wordt opgeroepen. Echter, om dit gevoel te bereiken, is het cruciaal dat men eerst kennis heeft van de geschiedenisfeiten. Onderzoek door de Claims Conference (The Conference on Jewish Material Claims Against Germany <https://www.claimscon.org/netherlands-study/>) toont aan dat veel mensen, vooral jongeren (59% van de bevroagden), nog steeds onvoldoende op de hoogte zijn van de moord op 6 miljoen joodse mensen. Het aantal jongeren dat niet kan geloven dat het zo veel slachtoffers waren, is in de afgelopen jaren van 29% naar 37% gegroeid. Het is essentieel om de geschiedenis van de jodenvervolging over te dragen aan onze jongeren. Wij doen dat door historische feiten beleefbaar te maken voor deze generatie, met als achterliggende doelstelling de 'Nooit meer!' emotie op te roepen.

“Het bestrijden van antisemitisme is niet de verantwoordelijkheid van joden: het is onderdeel van de bescherming van de democratische rechtstaat en de samenleving als geheel.”

uit het Werkplan Antisemitismebestrijding 2022-2025 opgesteld in October 2022 door de Nationaal Coördinator Antisemitismebestrijding (NCAB)

Twee derde (66 procent) van de Nederlandse respondenten, inclusief een meerderheid van Nederlandse millennials en Gen Z, is het erover eens dat Holocausteducatie verplicht zou moeten zijn op school. Bovendien geeft 77 procent van alle respondenten aan dat het belangrijk is om les te blijven geven en meer te leren over de Holocaust om te voorkomen dat de geschiedenis zich herhaalt.

Aanslag op joods restaurant in Amsterdam op 21 oktober 2023

***“Empathy is seeing with the eyes of another,
listening with the ears of another
and feeling with the heart of another.”***

Alfred Adler

3. Ambitie

Het gehele programma in de synagoge wordt ontwikkeld in samenwerking met het onderwijs. Tijdens het vooronderzoek waren diverse onderwijsinstellingen uit de regio betrokken, en ook in het vervolgtraject is de co-creatie met jongeren een essentieel element voor een succesvol ontwikkelingsproces.

Ons doel is niet om pasklare antwoorden te presenteren of definitieve conclusies te trekken. In plaats daarvan wil de experience empathie opwekken en verbinding leggen met mensen die de geschiedenis van de vervolging leefden. Vanuit hun uniek perspectief nemen de jongeren van toen de bezoeker aan de hand en vertellen over de gebeurtenissen op een persoonlijke en individueel verschillende manier.

Vervolgens maken we duidelijk dat aan dit soort onderdrukking een systeem ten grondslag ligt. Een systeem dat ook op andere plaatsen en momenten in de geschiedenis zichtbaar wordt. Door deze combinatie van individuele verhalen en het systeem van onderdrukking willen we bezoekers in staat stellen om zelf conclusies te trekken, zelf kritisch na te denken of en waar er onderdrukking en vervolging aanwezig is in de wereld.

Aan het eind van het bezoek worden deelnemers uitgenodigd om met elkaar in discussie te gaan middels een spel. Dit interactieve spel daagt bezoekers uit om te stemmen op stellingen en vragen over systemische onderdrukking, waarbij hun eigen perspectieven en vooroordelen een rol spelen. Het doel is bewustwording, zelfreflectie en hopelijk gedragsverandering te stimuleren.

4. Locatie

De oude synagoge van Harderwijk, in het hart van de historische binnenstad, is de aangewezen locatie om de ambities te realiseren. Het gebouw wordt voor dit doel aangepast en verduurzaamd. De beschreven ambitie vormt de basis voor een nieuw centrum tegen antisemitisme en discriminatie.

Op de eerste verdieping plaatsen we een experience die de bezoeker meeneemt naar de beginjaren van de tweede wereldoorlog in Harderwijk. Hier wordt beleefbaar gemaakt wat de jodenvervolgung betekende voor het dagelijks leven van de joodse bewoners van Harderwijk.

Op de begane grond is ruimte voor ontvangst en ruimte voor nabespreking. Hier komen de systemische mechanismen aan de orde, en wordt de mogelijkheid geboden met elkaar in discussie te gaan.

De functie wordt gecombineerd met de huidige functie van inloophuis. De betekenis van het woord synagoge is vrij vertaald "huis van samenkomst". Het gebouw wordt als "huis van samenkomst" een plek voor ontmoeting en gesprek voor mensen uit Harderwijk die hier behoefte aan hebben. Op de begane grond wordt ook aandacht besteed aan het joodse geloof, de geschiedenis van het gebouw en haar oorspronkelijke functie als synagoge.

Met deze opzet wil de stichting een breed publiek bereiken, ruimte bieden voor onderzoek en het gesprek stimuleren. De stichting heeft als hoofddoel educatie van jongeren.. De Oude Synagoge moet een gebouw worden, waar iedere scholier uit de regio een keer is geweest en geconfronteerd is met de gevolgen van discriminatie en polarisatie. Daarnaast moet de inrichting en de aankleding aantrekkelijk zijn voor de belangstellende bezoeker (inwoners en toeristen, o.a. de Westerborkpad wandelaar)

Gevel van De Oude Synagoge . Daarvoor sculptuur van een joodse vioolspeler van Natasja Bennink. Dit werk is onderdeel van een verhalenroute door Harderwijk in opdracht van Stedsmuseum Harderwijk.

5. Regionale context

'Visit Veluwe' heeft 2 jaar geleden het initiatief genomen om de kenmerken van verschillende gebieden waaruit de Veluwe bestaat beter te definiëren. om zo bezoekersstromen beter te reguleren en te spreiden. De Veluwe is hierbij opgedeeld in verschillende beleavingsgebieden met elk een eigen naam. Het westelijke deel van de Veluwe waar Harderwijk onder valt maakt onderdeel uit van beleavingsgebied 'Veluwe Remembers'.

'Veluwe Remembers' focust zich, in het kader van de herdenkingen 75 en 80 jaar bevrijding, op het joodse verhaal. In het programma is een masterplan in ontwikkeling voor de viering van 80 jaar bevrijding. Daarnaast werkt 'Veluwe Remembers' aan een beleavingsroute d.m.v verschillende objecten die langs woon- en leefplekken voert van voormalige joodse bewoners van de Veluwe. De route valt samen met het deel van het 'Westerbork wandelpad' dat zich binnen het gebied van de Veluwe bevindt. Op de route komen ondermeer het 'Apeldoornsche Bos', het 'Verscholen dorp bij Vierhouten' en 'De Sjoel Elburg' aan bod. De plannen voor de synagoge zoals beschreven in dit document zullen onderdeel uit maken van deze route. Vanuit de synagoge zal tevens naar andere delen van deze route worden verwezen.

Westerbork Wandelpad

“Empathy may be the single most important quality that must be nurtured to give peace a fighting chance”

Arundhati Roy

6. Aanpak

De experience wordt ontwikkeld voor een breed publiek en het doelgebied is de gehele regio. Voor de (interactieve) ervaring zijn jongeren een belangrijke doelgroep. Omdat het niet duidelijk was hoe deze groep het beste bereikt kan worden, is, met financiële ondersteuning van met name de provincie Gelderland en Gemeente Harderwijk, een onderzoekstraject gestart. Hiervoor is in de afgelopen periode een groep jongeren uit de regio bevestigd via meerdere scholen. Het onderzoek heeft plaatsgevonden voor 7 oktober 2023, Sindsdien is het antisemitisme in Nederland en Europa zienderogen toegenomen. Daarmee is de urgentie van het project nog groter geworden.

Op basis van het onderzoek is een ontwerp gemaakt voor een experience. De experience is in de eerste plaats opgezet voor jongeren. Het onderzoek heeft antwoorden gevonden op de vraag welke middelen het beste ingezet kunnen worden om deze groep te bereiken. Andere doelgroepen zijn lokale bewoners, toeristen en gezinnen die geïnteresseerd zijn in de geschiedenis en maatschappelijk betrokken zijn.

Het streven is om de synagoge en tentoonstelling maximaal toegankelijk te maken voor iedereen. In lijn met deze ambitie wordt het gebouw aangepast, Het ontwerp houdt rekening met diverse vormen van beperkingen, bijvoorbeeld m.b.t visuele en auditieve aspecten en biedt tevens prikkelarme opties. Om de tentoonstelling voor alle leeftijdsgroepen toegankelijk te maken, wordt er extra nadruk gelegd op diversiteit in belevenis en taalgebruik. Hierdoor wordt de synagoge een inclusieve en gastvrije omgeving voor een divers publiek.

7 Onderzoek

7.1 Deskresearch

Het onderzoek richtte zich op twee specifieke vraagstukken:

- Wat is er bekend uit bestaand onderzoek over het mediagebruik van deze doelgroep?
- Welke oorzaken kent antisemitisme onder jongeren en hoe vaak komt het voor?

“**Digitale media** worden het meeste gebruikt door Gen Z: deze beslaan **twee derde** (67,7%) van hun **totale mediaconsumptie**.”

Zigt - Het altijd 'ingewikkelde' mediagedrag van generatie Z

“**Audio** maakt het grootste aandeel uit in de media consumptie van Gen Z.”

Zigt - Het altijd 'ingewikkelde' mediagedrag van generatie Z

“They're bored of debates about online vs offline - they see the two as indistinguishable and the question as irrelevant.
Social media is a tool and a fact of life, more a second limb than a software.

WTF is a Gen Z? - The digital fairy

“Door **openheid** (over mentale gezondheid) te **normaliseren** heeft Gen Z juist wel het vermogen om hun problemen snel aan te pakken.”

<https://specialistennet.com/>

Gen Z is gefocust op **gevoel** en het maken van een **impact**.

“Jongeren denken in het algemeen **relatief positief** over joden in Nederland; veel jongeren denken aanzienlijk minder positief over andere bevolkingsgroepen in Nederland.”

Antisemitisme onder jongeren in Nederland - Anne Frank Stichting

“Tegelijkertijd constateren we dat jongeren **anders aankijken tegen joden in Nederland dan tegen joden in Israël**, respectievelijk de staat Israël en tegen zionisten.”

jongeren in Nederland - Anne Frank Stichting

“**Voetbal** blijkt de meest voorkomende **context** waarin leerlingen joden als groep beledigden. Meer dan één derde (36%) van alle respondenten noemde deze voetbalcontext”

Antisemitisme onder jongeren in Nederland - Anne Frank Stichting

“Iets minder dan één op de drie (29%) ziet **gebeurtenissen in het Midden Oosten** als de achtergrond van de belediging.”

Antisemitisme onder jongeren in Nederland - Anne Frank Stichting

“23% van de Millennials en Gen Z denken dat de **Holocaust een mythe** is of het **aantal joodse slachtoffers sterk overdreven** is. 12% is hier nog onzeker over.”

Claims Conference research

7.2. Vragenlijsten

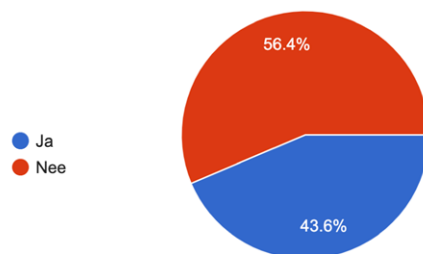
Door middel van een online vragenlijst is er een grote groep jongeren bevestigd. De vragenlijst is via het netwerk van de Stichting Joods Erfgoed Harderwijk (sJEH) en het Stadsmuseum Harderwijk met verschillende docenten gedeeld. Ook Cultuurstad.nl heeft een oproep op hun platform geplaatst.

Er is onderzocht in hoeverre dit onderwerp leeft, of en hoeveel kennis jongeren hebben van de jodenvervolg in de Tweede Wereldoorlog en of ze persoonlijk ervaring hebben met dit thema.

- Welke rol speelt antisemitisme onder jongeren?
- Welke ervaringen hebben ze zelf?
- Op welke manier heeft het invloed op hun beeldvorming?
- Wat weten ze over de relatie tussen antisemitisme en de Tweede Wereldoorlog?
- Op welke manier kunnen we emotionele verbinding met de joodse Harderwijkers en hun geschiedenis creëren?
- Welke vorm van interactie bevordert het (leer) effect?

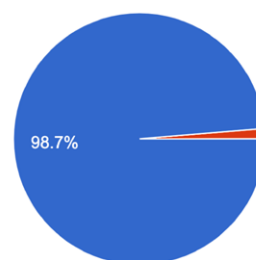
Weet je wat antisemitisme is?

149 responses

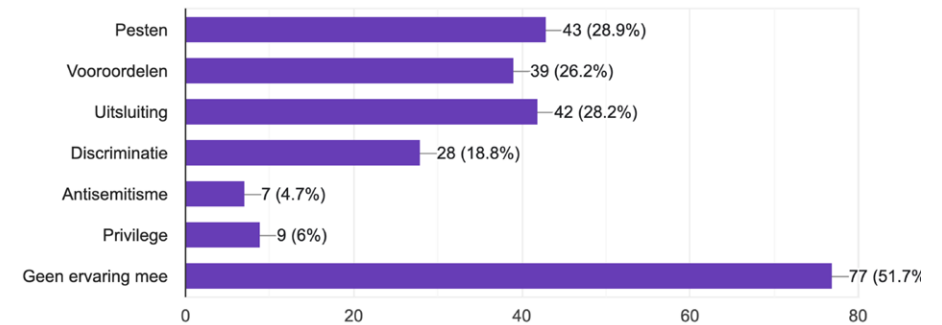
Weet je wat discriminatie is?

149 responses

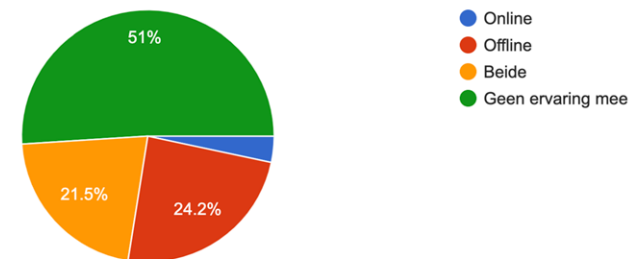
Heb je zelf iets meegemaakt dat te maken heeft met een van de volgende onderwerpen?

149 responses

Heeft deze ervaring online of offline plaatsgevonden?

149 responses

Jongeren kregen de keuze uit drie volledig verschillende scenario's voor een mogelijke tentoonstelling, met als doel diverse mogelijkheden te schetsen en zo brede reacties bij jongeren uit te lokken. Het ene idee werd door sommigen als 'helemaal niks aan' ervaren, terwijl anderen het juist als 'heel gaaf' bestempelden.

De drie scenario's in het kort:

Achter gesloten deuren

In het centrum van de ruimte bevindt zich een veelhoekig blok met authentieke Harderwijkse huisdeuren, elk met een eigentijdse deurbel en geïntegreerd beeldscherm. Achter elke deur schuilen fragmenten van het levensverhaal van een lokale familie. Bezoekers worden uitgenodigd om de deuren te openen en worden hierbij ondersteund door een sleutelmechanisme dat mini-games activeert en de verhaallijnen verder onthult. De interactieve elementen omvatten video's die de bezoekers meenemen door de straten van Harderwijk, een opname ruimte voor persoonlijke reflecties, en sleutels om deuren, dozen en fotolijsten te openen. De ervaring stimuleert persoonlijke reflectie over universele waarden zoals menselijke waardigheid en vrijheid.

Het interactieve karakter van het concept moedigt bezoekers aan om actief betrokken te zijn, nieuwsgierig te zijn en hun eigen perspectieven te delen. Na de ervaring blijft het verleden voortleven in de straten en huizen van Harderwijk, waardoor de bezoekers dagelijks worden herinnerd aan de historische gebeurtenissen. Het concept hoopt een blijvende impact te hebben door bewustwording te creëren en een brug te slaan tussen generaties, waarbij het verleden van de stad verweeft met de hedendaagse realiteit.

In Andermans schoenen

Deelnemers ontvangen een nieuwe identiteitskaart, waarop ze ontdekken wat hun personage belangrijk vindt en welke dromen hij of zij koestert voor de toekomst. Welkom in Harderwijk! Hoewel het aanvankelijk lijkt op een gewone dag, markeert het moment het begin van een tijd van oorlog. Een video op een groot scherm introduceert de diverse groep spelers, vertegenwoordigend zowel Joden als niet-Joden uit Harderwijk. In het hart van de ruimte staan alle spelers hand in hand als een hechte gemeenschap, luisterend naar het zich ontvouwend verhaal op het scherm. Ongelijkheden in hun levens worden geleidelijk duidelijk, met keuzes die impact hebben op hun beweging binnen de ruimte en de verbinding met anderen. Het spel daagt spelers uit na te denken over gelijke kansen, discriminatie en vrijheidsbeperkingen.

Naarmate het spel vordert, worden spelers geconfronteerd met de groeiende kloof tussen hen, de ruimtelijke afstand van de spelers staat symbolisch voor de toenemende ongelijkheid. Het eindpunt van hun pad onthult meer informatie over het

leven van het personage op hun identiteitskaart. Dit spel biedt een krachtige ervaring van perspectiefwisseling, waarbij deelnemers diverse rollen ervaren en onderliggende problemen begrijpen. Het stimuleert niet alleen bewustwording, maar moedigt ook actieve betrokkenheid aan bij het bestrijden van discriminatie, zowel individueel als gezamenlijk.

#Help

Jetty (08:21): Oh Ella! Ik mis je zo mijn vriendin.

Jetty (21:25): Wij zijn bij Opa Bakker en Tante Cor in Nunspeet ondergedoken. Kom je eens op bezoek? In het geheim natuurlijk, je mag niet vertellen dat we er zijn!

Dit innovatieve WhatsApp-spel biedt een unieke manier om de verhalen uit het verleden tot leven te brengen en jongeren actief te betrekken bij de geschiedenis. Verbinding wordt gecreëerd door het gebruik van populaire mediakanalen die jongeren dagelijks gebruiken, waardoor de 'oude' verhalen een hedendaags gevoel krijgen, alsof ze op dit moment plaatsvinden. Het verhaal wordt geleidelijk onthuld in korte stukjes, waarbij de spelers keuzes moeten maken, berichten moeten versturen en samenwerken met de groep.

De impact van het spel is gericht op bewustwording rondom online pesten en haat, waarbij de parallel wordt getrokken met negatieve online interacties, inclusief antisemitisme. Met deze directe en praktische benadering leren jongeren hoe ze actief kunnen bijdragen aan een respectvolle en inclusieve (online) omgeving. Het WhatsApp-spel biedt zo niet alleen een boeiende ervaring, maar ook een leerzame stap richting een meer bewuste en verantwoordelijke online gemeenschap.

Op de online vragenlijst resulteerde in 149 reacties van leerlingen. 120 daarvan waren tussen 13-15 jaar. De reacties kwamen vanuit het Christelijk College Nassau Veluwe (48) en de RSG Slingerbos (102). In totaal waren er leerlingen vanuit Havo, Mavo, Vwo en tweetalig Vwo vertegenwoordigd. Leerlingen uit het VMBO of praktijkonderwijs waren niet onder de reacties.

Op basis van de reacties op de vragenlijst is er voor een combinatie van scenario twee en drie gekozen. Jongeren waren het meest nieuwsgierig naar het idee '#Help', en ook het ruimtelijke spel-idee 'In andermans schoenen' kreeg veel positieve reacties. Beide ideeën maken de systemische mechanismen voelbaar door in te zoomen op de individuele ervaring en achteraf het gevolg van je acties uit te leggen.

7.3. Workshop

Op woensdag 11 oktober hebben 15 jongeren (tussen 13 en 15 jaar) deelgenomen aan twee workshops in de Oude Synagoge in Harderwijk. Per workshop waren er drie testrondes: één met de hele groep van 6/7 jongeren en twee met 3/4 jongeren.

De workshop bestond uit drie test rondes en een discussieronde. Tijdens de testrondes zijn er voorbeelden vertoond en vragen gesteld over specifieke onderdelen van de toekomstige tentoonstelling: Het gebruik van audio-materiaal, de interactie in de ruimte en het type beeldmateriaal. In de discussieronde is er verder doorgegaan op de duidelijke voorkeur uit de vragenlijst: het verleden vanuit een jongeren perspectief te vertellen.

“Ik ken de geschiedenis niet goed... dus had niet meegekregen dat dit hier, in Harderwijk gebeurd is.”

“Het feitelijke verhaal had ik wel verwacht, maar niet dat het zo persoonlijk wordt.”

7.4 Conclusie

Jongeren zijn graag interactief betrokken, vinden het belangrijk dat verhalen echt zijn gebeurd en worden verteld door iemand die het zelf heeft meegemaakt. Ze luisteren liever dan dat ze lezen en vinden het volkomen vanzelfsprekend om een digitaal medium te gebruiken bij de beleving.

Audio als kern

Uit het onderzoek van ZIGT blijkt dat **“Audio het grootste aandeel uit in de media consumptie van Gen Z.”** uit maakt. Tijdens de workshop bevestigden alle jongeren deze stelling en maakten duidelijke uitspraken over het belang van audio tijdens een tentoonstellingsbezoek om informatie op te nemen. Langere teksten lezen spreekt deze doelgroep niet aan.

Nieuw perspectief

Jongeren zijn erg enthousiast om de geschiedenis vanuit ‘hun’ perspectief te beleven. Ze voelen zich emotioneel verbonden aan een personage als ze zich helemaal in dat verhaal kunnen inleven. **“Het is leuk dat je kijkt in het leven van iemand van je eigen leeftijd van een tijd geleden.”** Dit unieke perspectief vanuit de jongeren zorgt op alle vlakken voor meer betrokkenheid en interesse.

Digitale symbiose

Authentieke audio verhalen met echte emoties, gebaseerd op de feitelijke ervaringen en getuigenissen van ooggetuigen, brengen de geschiedenis tot leven. De spanningsboog van veel jongeren is echter relatief kort waardoor additionele visuele prikkels nodig zijn **“Als er beeld komt, dan moet het echt beleefbaar en 3D worden.”**

Augmented reality

De workshop met jongeren heeft de noodzaak van innovatieve media onderstreept. Visueel willen jongeren meer kunnen ontdekken dan allen naar een vast scherm te kijken. Met augmented reality kunnen zij zelf de visuele laag in de ruimte ontsleutelen, welke altijd aansluit bij het punt waar zij op dat moment in het verhaal naar luisteren. **“Het klinkt origineel en avontuurlijk.”**

Interactief leren

“Het is leuker om iets te doen dan ergens naar te kijken.” Jongeren willen hun eigen routes en interesses volgen en zelfs ontdekken wat er is. Daarnaast is de vraag groot wat de geschiedenis met hun huidige leven te maken heeft. Door een interactieve spelervaring worden de verbindingen duidelijk en waarom het altijd belangrijk blijft om voor de vrijheid te strijden.

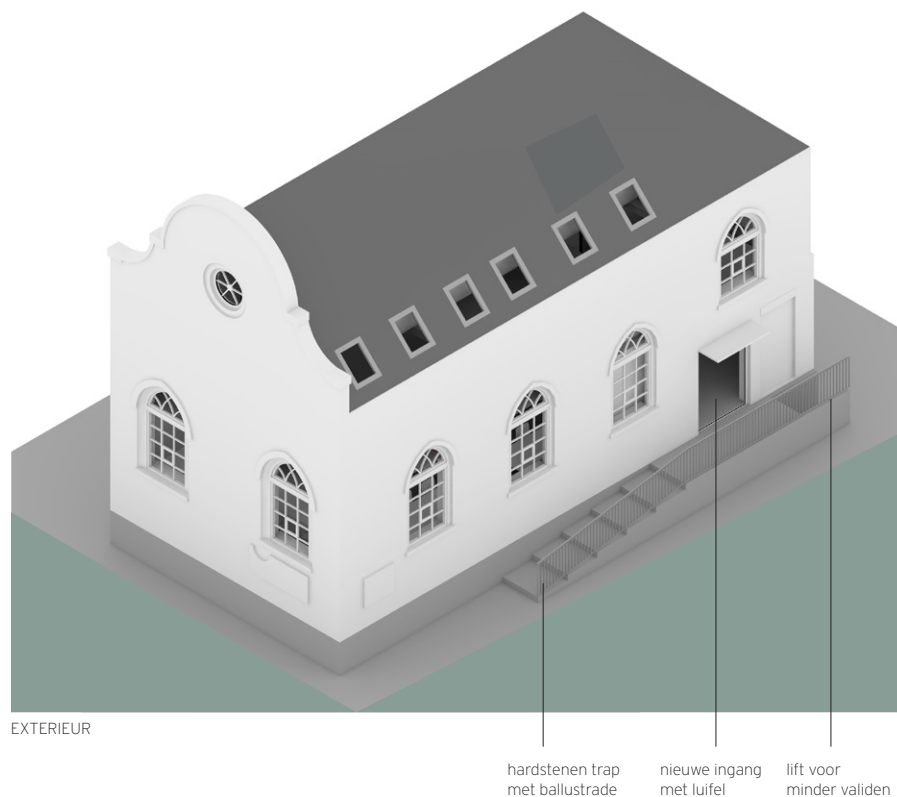
8. Het gebouw

Voor het geschikt maken van het gebouw t.b.v. de nieuwe invulling is gedegen onderzoek nodig. Daarom is een bouwhistorisch onderzoek uitgevoerd door Jojannek Clarijs. Samengevat is die als volgt:

De Joodse gemeenschap was rond 1838 in het bezit van de twee woningen op de hoek van de Kleine Marktstraat/ Jodenkerksteeg. In een van de twee woningen was een huissynagoge gerealiseerd. Onder dit huis bevond zich een mikwe, een ritueel reinigingsbad.

In 1838 verkeerde beide woningen in een dusdanig slechte bouwkundige staat, dat het een risico op ongelukken vormde. Daarom zijn de twee huizen gesloopt. Op de plaats hiervan werd een echte synagoge opgetrokken. De eerste steen werd op 30 augustus 1839 gelegd door de kerkmeesters H. Wolf en I. Marcus. Een gedenksteen in het interieur getuigt hier nog van. Op 7 juni 1840 werd de nieuwe synagoge feestelijk ingewijd. Het gebouw had dezelfde opzet als de meeste Nederlandse synagogen uit de negentiende eeuw: een zaalbouw, met de ark en het vrouwenbalkon tegenover elkaar aan de korte zijden van de langwerpige gebedsruimte en onder het vrouwenbalkon een ingangsportaal en de trap naar het balkon. De ark werd altijd aan de oostzijde geplaatst.

Het gebouw heeft tot aan de Tweede Wereldoorlog dienstgedaan als synagoge. Tijdens de oorlog bleef het exterieur gespaard. Het interieur werd weggehaald en is mogelijk vernietigd. Na de oorlog kwam het gebouw in eigendom van de gemeente. In 1947 werd het weer verkocht aan particuliere eigenaars. In 1975 kocht de gemeente het weer op. In 1980 heeft er een ingrijpende verbouwing plaats gevonden, waardoor er veel van het oorspronkelijke monument verloren is gegaan. Sinds 2003 is het pand eigendom van JSH Monumenten.

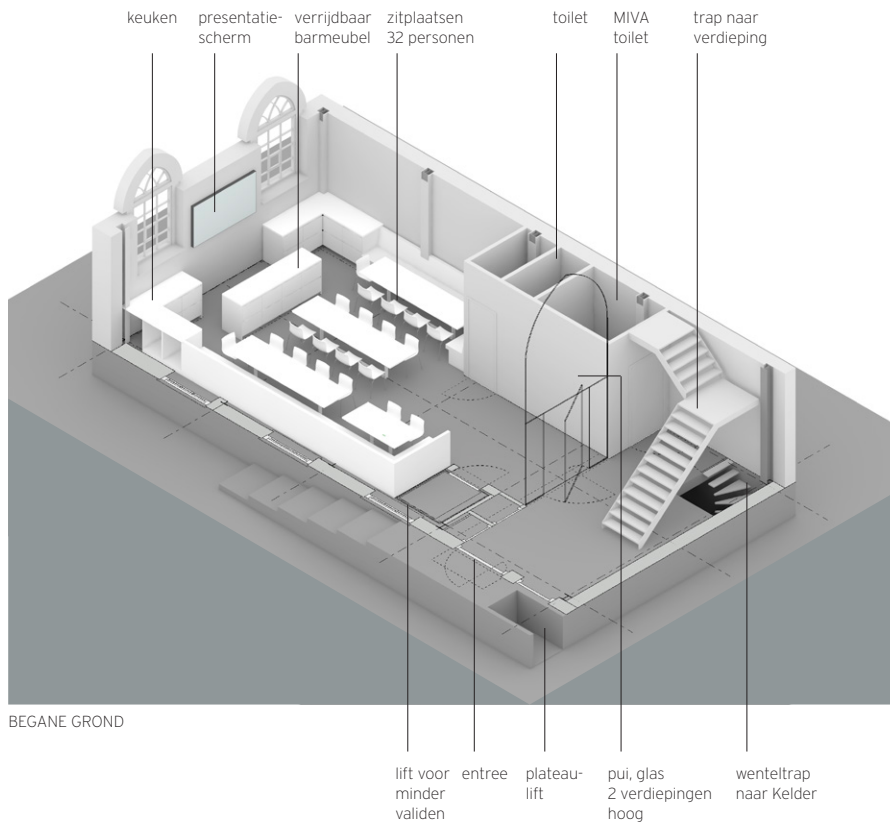
9. Indeling

De begane grond wordt ingericht als ontmoetingsruimte. Groepen kunnen hier met elkaar in gesprek, maar ook de individuele bezoeker kan hier in contact komen met anderen en het gesprek voeren. Buiten de reguliere openingstijden van de experience blijft de ruimte beschikbaar als inloophuis of plek voor samenkomst.

Op de wanden van de samenkomst-ruimte wordt de geschiedenis van de Harderwijkse Joden en hun synagoge getoond en worden de belangrijkste kenmerken van het Joodse geloof toegelicht. De bestaande audiovisuele presentatie over de geschiedenis van het gebouw wordt aangepast naar hedendaagse maatstaven.

Expositie en documentaire kunnen naar keuze vooraf of na afloop van de experience worden bezocht. Dit hangt samen met eventuele drukte of de grootte van de groepen.

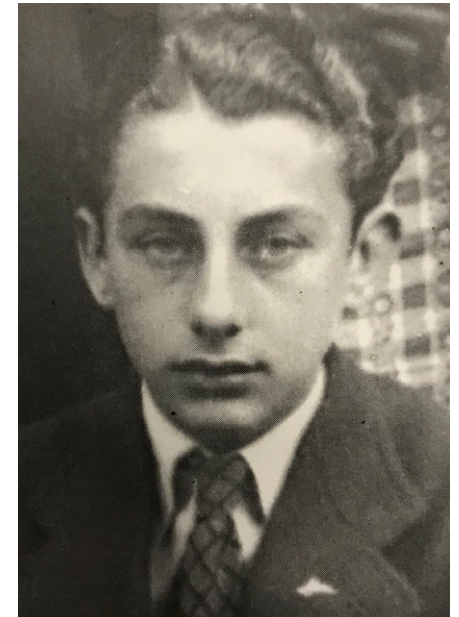
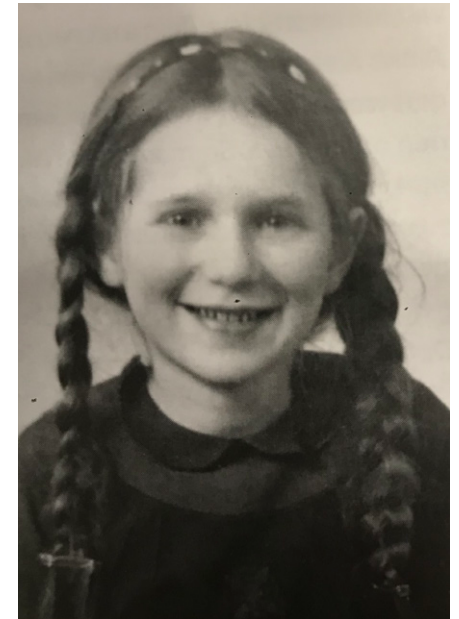
Vanuit het entreeruimte is de eerste verdieping bereikbaar via een trap die uitzicht biedt op een spectaculaire nieuwe binnenpui met daarop een Davidsster. Met het oog op maximale toegankelijkheid is tevens een lift voorzien. De eerste verdieping staat geheel in het teken van de experience.

10. De verhalen

De verhalen en foto's uit Anton's boek vormen de fundamenteën voor de nieuwe beleving in de Oude Synagoge. Op basis van de onderzoeksresultaten worden deze verhalen vanuit een 'nieuw perspectief' tot leven gebracht. De jongeren die in het boek centraal staan, nemen de bezoeker bij de hand en delen vanuit hun eigen perspectief verhalen over de gebeurtenissen en de mensen om hen heen.

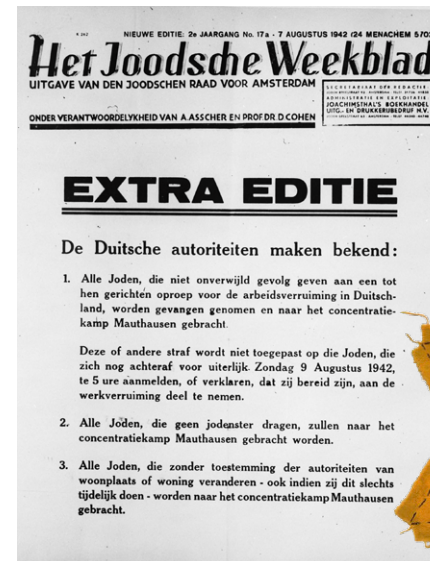
Het onderzoek benadrukte dat individuele ervaringen essentieel zijn voor het creëren van emotionele verbondenheid en het opwekken van empathie. Deze twee elementen vormen de kern om bezoekers niet alleen geïnteresseerd te maken, maar ook open te stellen voor dialoog.

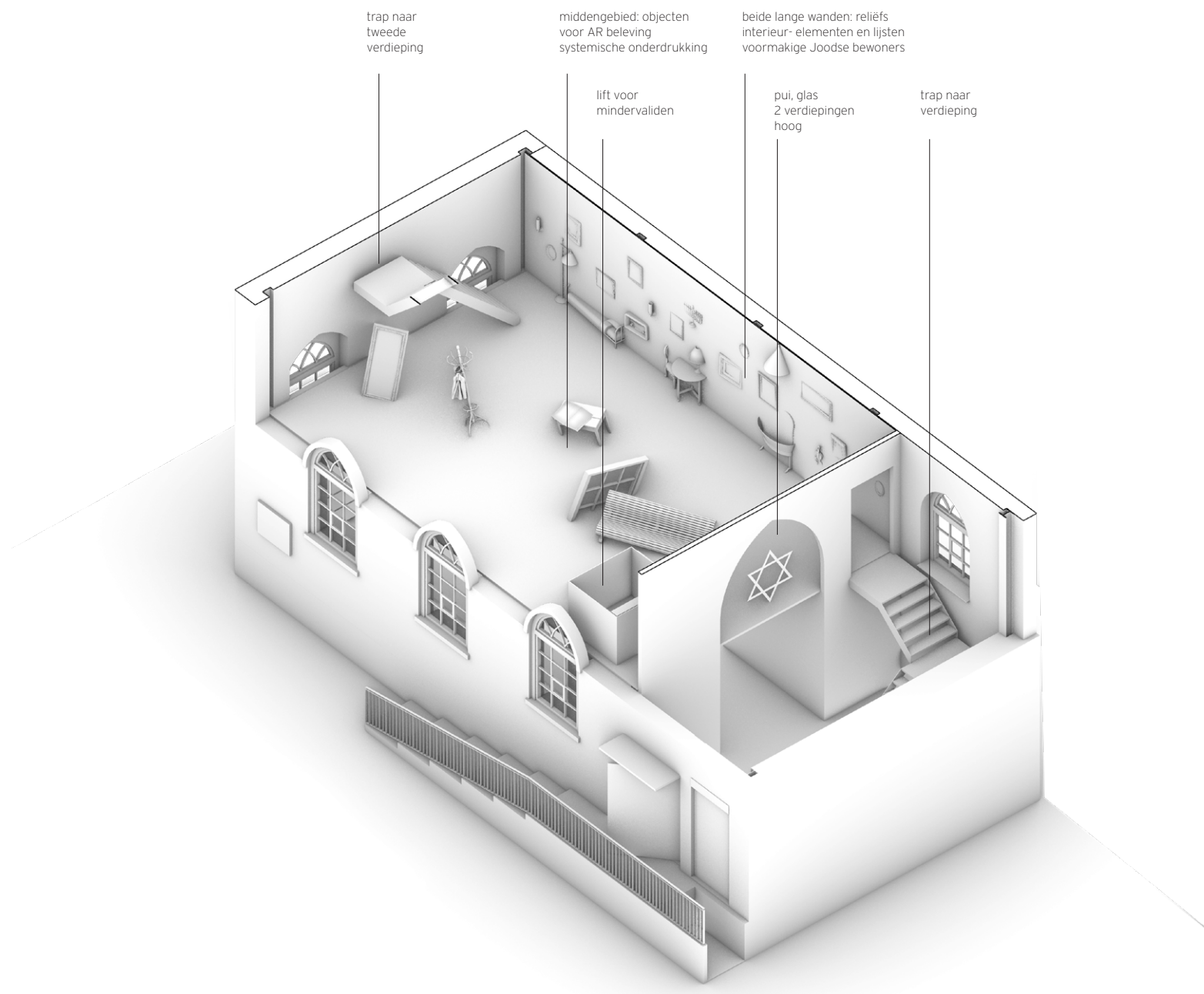

11. De context

In de geschiedenis zijn herhalende elementen te vinden die zich keer op keer manifesteren, en hier wordt duidelijk gemaakt dat de onderdrukking van de Joden door de nazi's niet losstaat van een dieperliggende systeem. Dit systeem vertoont parallellen met systematische onderdrukking van bevolkingsgroepen wereldwijd, zoals apartheid, kolonialisme en de Amerikaanse rassenkwestie. Het cruciale verschil is dat de nazi's streefden naar de totale vernietiging van de Joodse Gemeenschap.

De individuele verhalen van de joodse harderwijkers dienen als krachtig middel om de impact van deze mechanismen te begrijpen. Aan de orde komen segregatie, identiteitsbewijzen en documentatie, relaties en uiterlijk, onderwijs, economische impact en sociaal leven.

EERSTE VERDIEPING

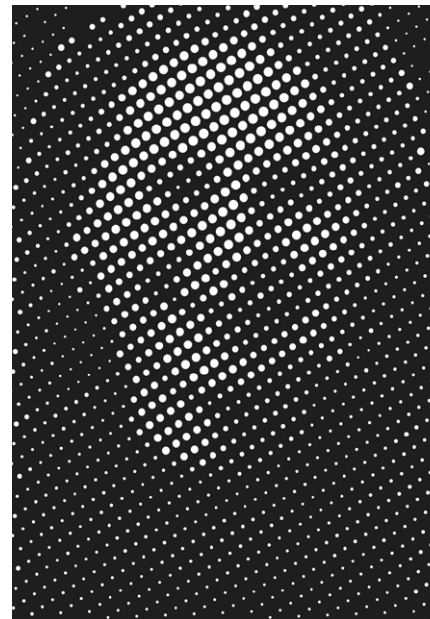
12. De beleving

Welkom in de Oude Synagoge van Harderwijk! Je wordt ontvangen bij binnenkomst in de hoge hal en krijgt een tablet met een koptelefoon, je mag ook je eigen oortjes gebruiken.

Als je je vooraf als groep hebt aangemeld krijg je eerst een inleiding op de benedenverdieping. De verteller legt uit hoe de audiotour werkt: Je kan met Joodse Harderwijkers op tijdreis gaan naar het voorjaar van 1940. Groepen groter dan 16 personen worden in tweeën gesplitst. De eerste groep mag met tablet direct naar boven, de andere krijgt een inleiding over de geschiedenis van de locatie: hoe zag dit gebouw er vroeger uit? Waar diende het voor? Waarom is het van buiten nog authentiek maar van binnen niet?

De eerste groep komt boven in een vrij lege ruimte waarin het licht is gedimd. Uit de witte wanden steken reliëfs van fotolijsten en objecten naar voren: een Menorah (Joodse kandelaar), een lamp, een tafel, een stoel, een viool, een oude radio. In een aantal lijsten verschijnen foto's van kinderen en jongeren. Over de wand zie je schaduwen van mensen: iemand zit te lezen in de stoel, de viool wordt bespeeld, een kind speelt met een bal, een baby wordt in een wieg gelegd. Flarden van geluiden ondersteunen de projecties, je hoort ze via je koptelefoon. Het algehele beeld is als een schim uit vervlogen tijden.

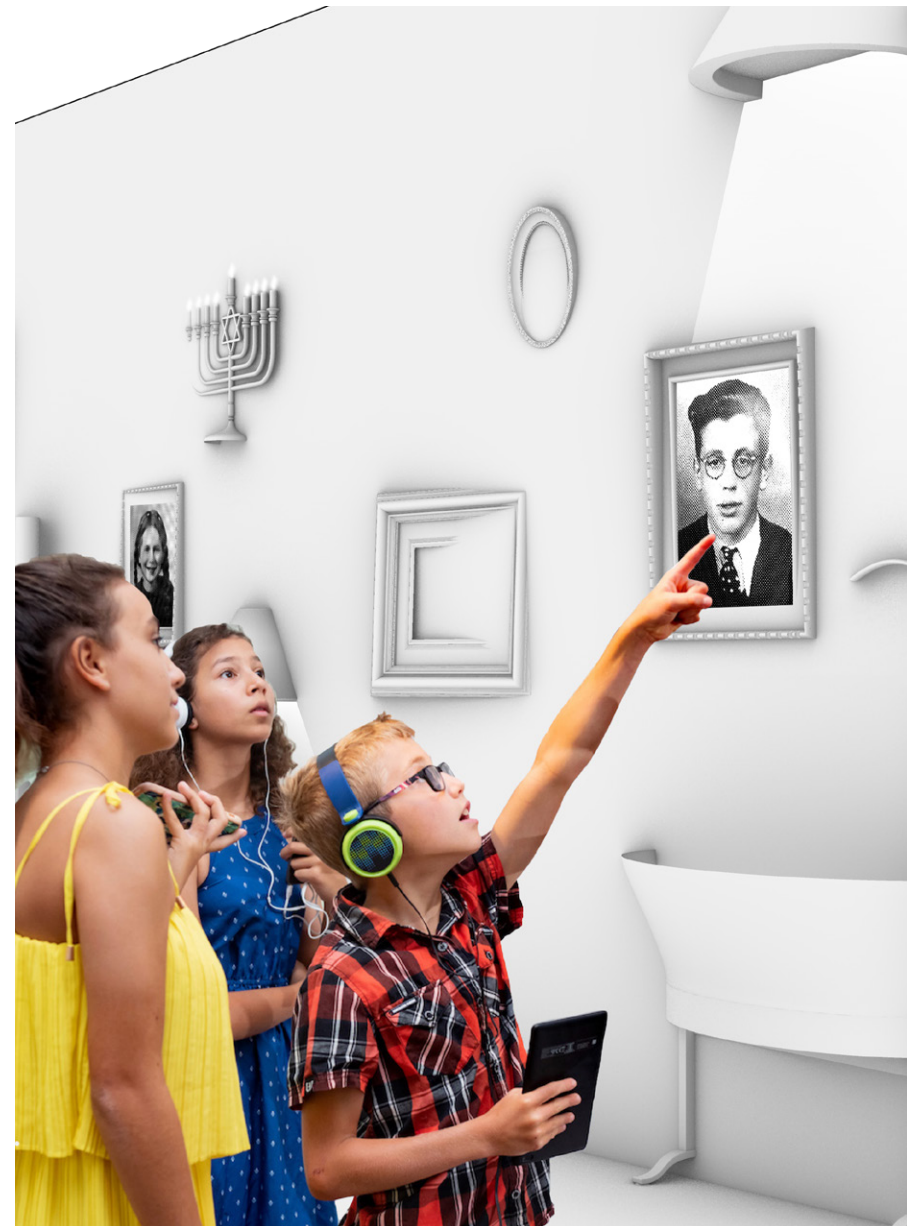
Je wordt door de verteller via je koptelefoon uitgenodigd naar een van de portretten te lopen aan de muur. Je loopt erop af, en het blijkt het portret van Jetty Härtz te zijn. Door haar portret met je tablet te scannen ontstaat er een additionele laag in het midden. Door middel van AR vormt zich een abstracte laag uit een veelal stippen. Deze lijken het gezicht van Jetty te vormen als een schaduw tussen jullie in. De stippen worden groter en kleiner, veranderen van kleur en bewegen zich los van elkaar. En toch vormen de individuele stippen samen een samenhangen geheel. Een wisselwerking van individu en systeem.

Jetty stelt zichzelf en haar gezin voor. Ze vertelt over haar leven vlak voor de oorlog. Terwijl je na haar stem luistert, wordt haar verhaal visueel gesteund en verrijkt door de AR-animatie. Je ziet het beeld trillen van de spanning die ze voelt, gescheiden van haar ouders, ondergedoken te zijn. De kleuren veranderen, het licht komt tevoorschijn wanneer ze vertelt over een zeldzaam gelukkig moment ondergedoken in het bos. Haar jeugdige angst om ontdekt te worden, die elke dag komt en gaat, wordt voelbaar gemaakt. Jetty deelt dat haar ouders de laatste tijd gespannen zijn, en de sfeer thuis voelt soms als een opgeblazen ballon, klaar om op elk moment uit elkaar te spatten. Terwijl je luistert en kijkt, begin je te begrijpen dat wat je ziet, haar gevoelens zijn die zich voor je ogen vormen en veranderen. Het wordt een intieme inkijk in haar innerlijke wereld, waar emoties en gebeurtenissen naadloos samensmelten, waardoor een diepgaande connectie ontstaat tussen de luisteraar en Jetty's persoonlijke ervaringen.

Vervolgens vertelt ze over hoe het voelde toen Joodse kinderen in 1941 niet meer naar school mochten gaan. Op dat moment meldt de verteller zich: "Wil je weten waarom Joodse kinderen van school werden uitgesloten? Kijk dan in het midden bij het tafeltje uit de schoolklas." Je scant de klasfoto dat op het tafeltje ligt en de verteller legt uit dat Joodse kinderen niet meer naar school mochten slechts een van de methoden was om Joden uit te sluiten uit de maatschappij.

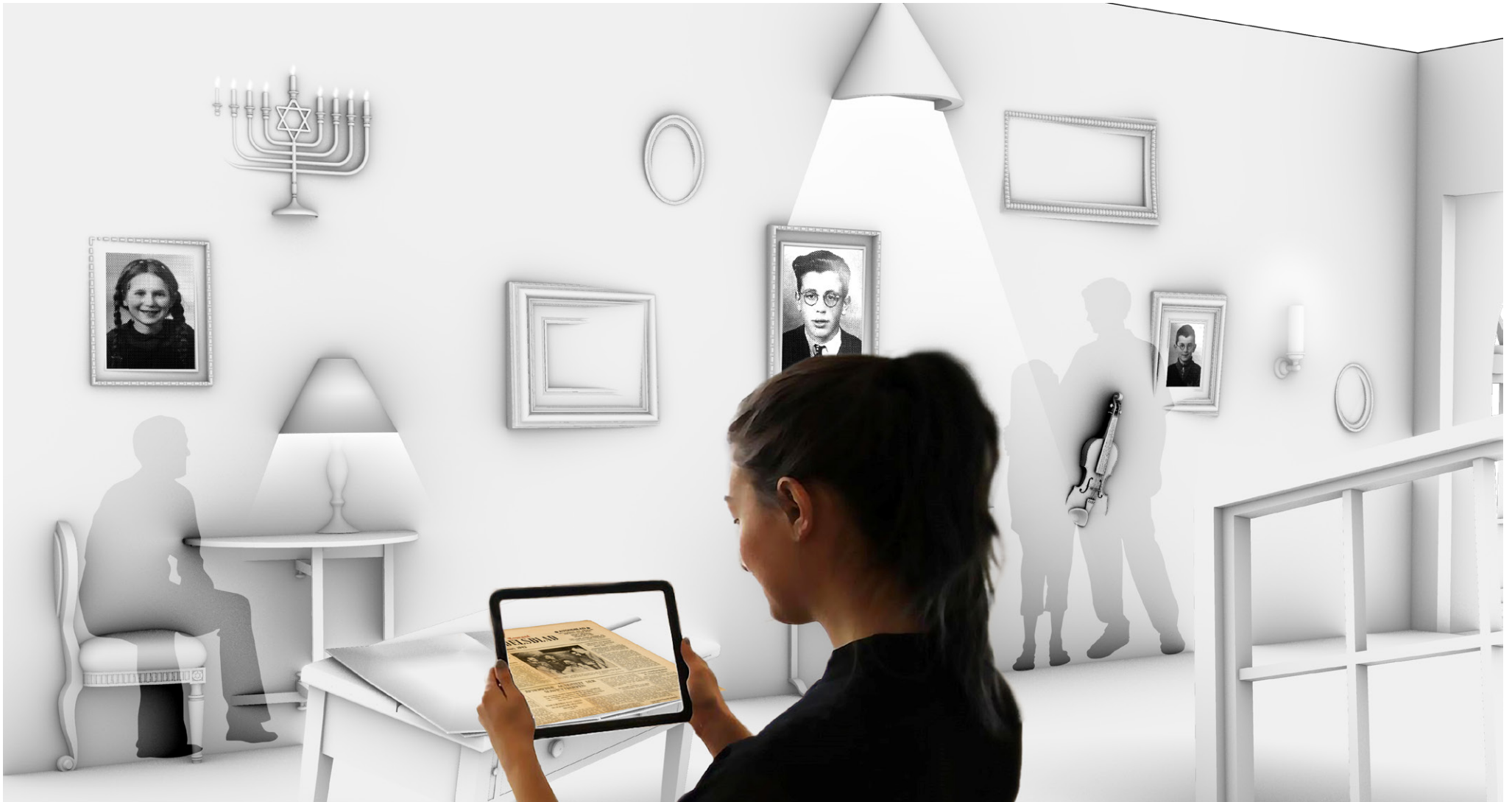
Aan het einde van het interactieve spel vraagt de verteller: "Wil je weten hoe de andere Joodse kinderen uit Harderwijk zich toen voelden?" Kies je ervoor om naar het perspectief van een ander te luisteren, of blijf je bij Jetty? En dan hoor je Jetty roepen: "Loop je nog een stukje met me mee?"

Objecten op de wand komen tot leven met behulp van geprojecteerde verlichting.

Geprojecteerde portretten kunnen worden gescand om de verhalen en de AR beleving te activeren. Objecten op de wand komen tot leven met behulp van geprojecteerde verlichting.

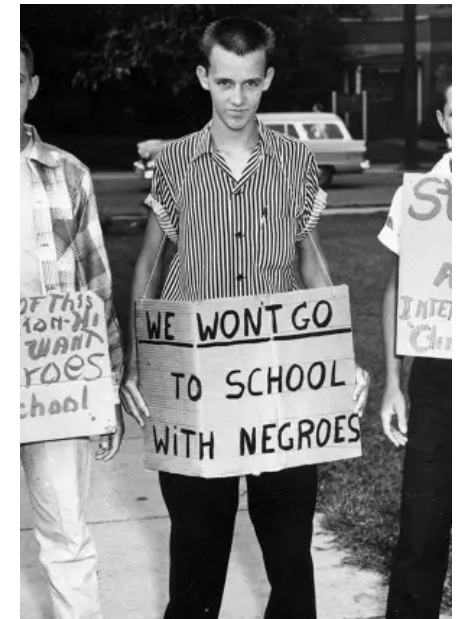

in het middengebied komen objecten rondom systemische onderdrukking tot leven via de tablet: paspoort en documentatie, relaties en uiterlijk, aparte scholing, segregatie, sociale en economische beperkingen komen aan bod

13. Het nagesprek

De groepsruimte beneden gaat verder in op de systemische onderdrukking waar je in de experience op de verdieping mee in aanraking bent gekomen. Tegen de achtergrond van de verhalen die je boven hebt beluisterd wordt je duidelijk gemaakt dat het systeem dat de Nazi's gebruikte voor de onderdrukking van de Joodse bevolking op veel punten overeenkomsten vertoont met systemische onderdrukking van bevolkingsgroepen in de rest van de wereld zoals apartheid, kolonialisme en de Amerikaanse rassenkwestie. Op basis van kwesties uit de praktijk gevolgd door stellingen wordt je uitgedaagd een mening te vormen en positie te kiezen.

Dit interactieve spel beoogt bewustwording te creëren over systemische onderdrukking, zowel historisch als actueel. Jongeren worden geconfronteerd met diverse scenario's, waarbij ze stemmen op stellingen en vragen. Het spel benadrukt de wisselwerking tussen individuele meningen en groepsinvloed, en integreert basisprincipes van democratie. Door gebruik te maken van framingtechnieken dagen we deelnemers uit om vooroordelen te heroverwegen en verder te kijken dan hun eigen perspectief. Het doel is om empathie te bevorderen, ongemakkelijke discussies te stimuleren en verrassende inzichten te bieden, zonder bewust te provoceren of kwetsen. Thema's variëren van segregatie en identiteit tot economische impact en maatschappelijke kwesties, met de nadruk op het verkennen van systemische onderdrukking in verschillende tijdperken en wereldwijde contexten.

13.1. Discussie als doel

Een spel dat diverse voorbeelden toont uit de geschiedenis en actualiteit aangaande systemische onderdrukking. Op basis van de opgedane kennis in de experience zou men in staat moeten zijn om de 'juiste' antwoorden te geven. Maar het antwoord is niet altijd zo zwart-wit of eenvoudig te herkennen. Wat is eigenlijk 'goed' of 'slecht'?

We willen met het spel bewustwording creëren voor de eigen blind-spots, het eigen referentiekader als voedingsbodem voor stereotypen in ons hoofd. Ben jij echt actief bezig met het beschermen van vrijheid in de wereld? En hoe doe je dat überhaupt? Durf jij te beweren dat de geschiedenis zich niet zal herhalen? Zou jij aan de 'goede' kant staan? Ben jij in staat om de systemische structuren te herkennen ook als worden ze gepresenteerd in een ander jasje?

We willen jongeren confronteren met hun eigen gedachtegoed. De discussie onder elkaar opstarten. Laten voelen hoe gevaarlijk hokjesdenken is en hoe belangrijk het tonen van een ander perspectief is. Zijn ze het niet eens met elkaar? Verschillen ze van mening? Gaan de emoties discussies bevorderen? Lopen ze de deur uit met meer vragen over de wereld? Voelt vrijheid ineens als iets belangrijks waarvoor je moet blijven strijden en met elkaar het gesprek aangaan? Dan hebben we iets bereikt.

13.2. Opzet

Een groot scherm, drie tafels met aan elk plek voor 10 jongeren, iedere tafel vormt een spelgroep

Op het grote scherm kan de docent door het spelverloop klikken, er komen foto's, audio- en videofragmenten voorbij met aansluitend een stelling of vraag. Inhoudelijk maken we gebruik van de hele wereld en alle tijdsperiodes - van de race laws in de USA tot de toeslagen-affaire in Nederland, van de apartheid in Zuid Afrika tot het conflict in Palestina.

Jongeren kunnen ieder op hun tablet voor of tegen een stelling stemmen, of een vraag beantwoorden;

De meerderheid bepaalt de stem per tafel - er wordt zichtbaar waarvoor de tafelgroepen gekozen hebben door de schermen van de tablets een andere achtergrondkleur te geven.

Was je het eens met je tafelgenoten? Heeft er een tafel anders gekozen dan die van jullie? Het scherm en de tablets helpen om het onderlinge debat en de discussie te voeren

Soms worden er acties gevraagd zoals een groepswissel op basis van je antwoorden of de vorming van nieuwe groepen. Je kunt bijvoorbeeld toch ineens met iedereen bij elkaar gaan zitten die blauw stemt, ook al zat je voorheen aan een tafel die altijd rood stemde. Ook kan een groep er actief voor kiezen om te veranderen.

13.3. Stemmen

We gebruiken het stemmen via je toestel in het spel om de wisselwerking van persoonlijke mening en reactie met de groep ervaarbaar te maken

Op die manier word je je bewust van je eigen stem en de invloed die je ermee hebt. Tegelijkertijd ben je onderdeel van een groep en het meerderheidsprincipe speelt een belangrijke rol, kan je anderen overtuigen of sluit je andere meningen liever buiten in een aparte groep?

Basisprincipes van de democratie zitten op deze manier onzichtbaar verweven in het spel

13.4. Reframen

[https://en.wikipedia.org/wiki/Framing_effect_\(psychology\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Framing_effect_(psychology))

Door bewuste framing van een onderdeel spelen we in op structurele bias en vooroordelen. Wie ziet er joods uit, weet jij het? 'Reframing popular narratives and zooming in on individual experiences' - opnieuw het spel tussen systeem en individu. Lukt het jongeren om de makkelijke antwoorden te vermijden en verder te kijken dan het eigen perspectief? Kennen zijn voorbeelden uit het heden waar systemische onderdrukking heeft plaatsgevonden?

We willen prikkelen, het mag ongemakkelijk zijn en verrassende inzichten bieden. Maar we willen niet bewust provoceren of jongeren confronteren en kwetsen. Empathie blijft het sleutelwoord voor begrip en verbinding en de basis voor dit spel.

14. Stakeholders

Stichting Joods Erfgoed Harderwijk (sJEH)

Stichting Joods Erfgoed Harderwijk (sJEH) vertelt momenteel op de 1e verdieping van de voormalige synagoge in Harderwijk het verhaal van de Joodse Harderwijkers en biedt ruimte voor dialoog en besprekingen. In de nieuwe situatie zal de stichting het eigenaarschap van het gebouw overnemen van de huidige eigenaar JSH Monumenten bv. sJEH wordt daarmee tevens exploitant van het nieuwe centrum.

Stichting Stadsmuseum Harderwijk

Midden in het historische centrum van de stad ligt Stadsmuseum Harderwijk. En op steenworp afstand de dependance, het Marius van Dokkum Museum, het enige geregistreerde museum in Nederland van een levende kunstenaar. Beide vallen onder Stichting Stadsmuseum Harderwijk (SSH).

Het Stadsmuseum is sterk geworteld in de stad en mét de stad. Het museum werkt samen met culturele partners, ze zijn een goede buur voor horeca en winkels. En denken mee over het tot leven brengen van de geschiedenis en de kunst in de stad.

Met visie, ambitie en ondernemerschap ontwikkelde Stadsmuseum Harderwijk zich vanaf 2013 tot een verrassend museum met inspirerende kunsttentoonstellingen die de aandacht trekken. De begane grond van het museum is gratis toegankelijk en biedt een podium aan lokale kunstenaars.

Het Stadsmuseum vertelt binnen haar muren over het bijzondere verleden van de stad, maar nodigt bezoekers nadrukkelijk uit om die verhalen ook in de stad zélf te ontdekken. Twaalf bronzen beelden van kunstenaar Natasja Bennink markeren de plekken waar de geschiedenis zich heeft voltrokken.

Stadsmuseum Harderwijk heeft de regiefunctie voor alle museale initiatieven in de stad, zoals het Palingmuseum en het Bottermuseum met Vischafslag. Beide hebben objecten van het museum in bruikleen en in de vaste presentatie verwijst het museum bezoekers actief door naar andere musea.

Op deze manier bundelen de musea de krachten en vertellen zij sámen over het visserij- en Zuiderzeeverleden van Harderwijk. Het Stadsmuseum organiseert en faciliteert ook de openstelling van de Grote Kerk. Met de audiotour van het Stadsmuseum horen bezoekers het bijzondere verhaal van de unieke beschilderde gewelven. En het museum beheert het laatste authentieke vissershuisje in Harderwijk, uit 1756. Ook al zo'n unieke plek.

De regiefunctie van Stadsmuseum wordt in de nieuwe situatie uitgebreid met De Oude Synagoge. Stadsmuseum Harderwijk zal een belangrijke doorverwijsfunctie vervullen zoals dat nu ook gebeurt met het Palingmuseum, het Bottermuseum, de Grote Kerk en andere bezienswaardigheden in de binnenstad van Harderwijk. Daarnaast adviseert het Stadsmuseum op het gebied van exploitatie, publiciteit en marketing voor het nieuwe centrum.

Stichting 'De Oude Synagoge'

In het inloophuis de voormalige synagoge wordt het gewone leven geleefd. Het zijn de dagelijks wisselende verhalen en belevenissen van de bezoekers die de toon zetten. Hoogtepunten en dieptepunten, het leven in alle facetten komt voorbij. Er is aandacht en een luisterend oor, gasten kunnen hun verhaal kwijt. Indien gewenst worden persoonlijke gesprekken gevoerd om gasten te ondersteunen bij het aanpakken van hun problemen.

Stichting de Oude Synagoge zal in de nieuwe situatie haar activiteiten voortzetten. Hun programma wordt afgestemd met het programma van de sJEH als exploitant van de experience.

15. Planning

Voor de realisatie van verbouwing, content ontwikkeling en inrichting is de planning als volgt

2024

- Q1 aanvragen fondsen en overheden
- Q3 financiering gereed
- Q4 bouwkundige plannen / aanvullend inhoudelijk onderzoek

2025

- Q1 bouwkundige aanbesteding / voorlopig ontwerp inrichting
- Q2 aanvang verbouwing / definitief ontwerp
- Q3 aanbesteding realisatie interieur en experience
- Q4 oplevering bouwkundig / pre-productie interieur

2026

- Q1 inrichten en inregelen
- Q2 openstelling

16. Samenvatting

Veel mensen, waaronder bijna 60% jongeren is nog steeds onvoldoende op de hoogte van de moord op 6 miljoen Joden door de Nazi's. Zonder deze kennis kunnen we herhaling niet voorkomen en vrijheid en vrede in de samenleving niet waarborgen. Tegelijkertijd is er sprake van toenemend antisemitisme, ook in de eerste plaats onder jongeren. Dit is een maatschappelijk probleem dat sterk toe is genomen sinds de aanslagen door Hamas in oktober 2023. Het bestrijden van antisemitisme is niet de verantwoordelijkheid van Joden: het is onderdeel van de bescherming van de democratische rechtstaat en de samenleving als geheel.

Om te voorkomen dat de geschiedenis zich herhaalt en het antisemitisme opnieuw leidt tot het ergst denkbare is een Wake-Up call op zijn plaats. Om dit onder de aandacht te brengen van individuen is empathie nodig en empathie bereik je door je te verplaatsen in een ander via verhalen. Door de verhalen vervolgens te duiden en te laten volgen door een discussie aan de hand prikkelende voorbeelden worden mensen zich bewust van hun denkbelden en die van anderen. Dit zou een begin kunnen zijn van een gedragsverandering die er uiteindelijk toe zou kunnen leiden dat het tij zich keert.

De Stichting Joods Erfgoed Harderwijk heeft de ambitie opgevat de Oude Synagoge in Harderwijk, tegen de achtergrond van deze visie om te vormen tot een levendig centrum tegen antisemitisme en discriminatie. Waar ruimte is voor beleving, discussie, expositie en onderzoek.

Colofon

Concept en ontwerp	Kinkorn / Morrow
Onderzoek	Morrow
Advies	Corien van der Meulen, Stedsmuseum Harderwijk
Bouwkundig advies	Kooij en Dekker
Bouwhistorisch onderzoek	Joanneke Clarijs